Гутник М. В.

РОЗВИТОК ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У 1860–1880-х роках в Україні, яка на той час перебувала під владою Російської імперії, у цілому, завершився промисловий переворот. На великих підприємствах для підвищення продуктивності праці з успіхом застосовувались досягнення науки і техніки. Насамперед економічний розвиток у країні визначали такі галузі індустрії як вугільна, металургійна, машинобудівна. Швидкими темпами розвивався промисловий Південь, а саме Донецько-Криворізький басейн.

У пореформений період однією з важливих рис економічного розвитку України стало формування важкої індустрії й добувної промисловості. Саме завдяки Донецько-Криворізькому басейну українські землі перетворились на провідний торгово-промисловий регіон Російської імперії, а згодом і Радянського Союзу.

За роки радянської влади вугільний Донбас у народі називали Загальносоюзною кочегарнею. Воно й не дивно, бо лише станом на 1913 р. питома вага видобутку вугілля у цьому регіоні складала 2,2 % світового. Того ж року в країні було видобуто 29 млн. т. вугілля, з них 25 млн. т. – у Донбасі. Майже усі процеси видобутку вугілля до революції виконувались вручну. 1914 р. механізоване карбування вугілля складала лише 1,5 %, річна продуктивність праці донецького шахтаря не перевищувала 153 т., таким чином була майже у 2 рази нижчою продуктивності праці шахтаря у Великобританії на той час [1, с. 7; 2, p. 5].

Понад 70 % видобутку вугілля у Донбасі контролював іноземний капітал. Правління 19 з 25 найбільш великих акціонерних товариств вугільної промисловості Росії знаходились у Франції та Бельгії. Прибутки акціонерів донецьких вугільних підприємств часто сягали 30 % до основного капіталу, таким чином були у 5–6 разів вище, ніж у Східній Європі.

За роки громадянської війни понад 40 % шахт було затоплено і зазнало руйнувань. Видобуток вугілля у Донбасі у 1919–1920 рр. порівняно з дореволюційними роками скоротився понад у 5,5 разів. Відновлення шахт відбувалось поступово, лише 1927 р. вугільна промисловість басейну досягла рівня 1913 р., а вже наступного навіть перевищила цей показник на 2 млн. т.

Розгортання курсу на індустріалізацію, його форсування вимагало збільшити видобуток вугілля, заготівлі торфу, сланцю. На початку 1930-х рр. був розроблений Генеральний план механізації шахт Донбасу. У ці роки вперше розвиток вугільної промисловості став складовою частиною загальнодержавної політики керівництва країни. До 1940 р. механізація карбування досягла 93,5 %, доставки до очисних вибоїв – 91,4 %, відкатки – 57,7 %, завантаження вугілля до залізничних вагонів – 83,3 %, таким

чином механізація цих процесів порівняно з 1929 р. збільшилась у 3–6 разів [3, р. 47; 1, с. 9].

Юзовський завод

До початку Великої Вітчизняної війни у Донбасі було побудовано понад 100 нових вугільних підприємств загальною річною продуктивністю близько 60 млн. т., таким чином порівняно з 1918 р. видобуток вугілля збільшився у 3,4 рази і складав 85,5 млн. т., а продуктивність праці робітника збільшилась у 2 рази. За два роки окупації Донбасу майже всі шахти були зруйновані, збагачувальні фабрики, електропідстанції підірвані. На початку 1943 р. ЦК ВКП (б), Раднарком СРСР та Державний Комітет Оборони прийняли ряд важливих рішень, що мали на меті збільшити видобуток палива, виробництво електроенергії, виплавляння металу. Передбачалося майже подвійне збільшення капіталовкладень у паливну, енергетичну та металургійну промисловість. Підприємства цих галузей забезпечувались робочою силою, обладнанням, інструментами і т. п. нарівні з підприємствами оборонного значення. У лютому 1943 р. ДКО прийняв постанову «Про заходи невідкладної допомоги чорній металургії», що містила широку програму надання допомоги цій галузі народного господарства, а потім – «Про відновлення вугільних шахт Донбасу», спрямовану на негайне розгортання робіт з відновлення шахт і підприємств вугільної промисловості у звільнених від ворога районах [4, с. 94–95].

За обсягом робіт і строкам їх виконання відновлення басейну не мало рівних у світовій практиці. Колосальними зусиллями за 1944 р. були повністю відновлені 62 основні шахти, з половини затоплених – відкачали воду. Видобуток вугілля у 1945 р. складав майже половину довоєнного. Великим творчим досягненням було створення у 1948 р. науковцями Донецької філії Державного проектного інституту вугільного машинобудування вугільного комбайну «Донбас», який був на той час найкращим у світі, так вирішилось питання повної механізації вилучення та навалювання вугілля на пологих пластах. У 1949 р. конструктори на чолі з академіком О. В. Топчієм створили вугільний комбайн ККП-1, який дозволив здійснити механізацію видобутку вугілля у лавах з крутоспадними пластами. У цей же час були впроваджені породо- і

вуглевантажні машини, металічні і залізобетонні кріплення для кріплення очисних і підготовчих виробіток та інше обладнання [5, с. 107]. У 1949 р. Донбас досяг довоєнного рівня видобутку вугілля. Для розробки тонких крутих пластів на шахтах Центрального району Донбасу вперше у світі під керівництвом Г. А. Літвінова створені ефективні виймальні машини УКР і «Комсомолець», які замінили малопродуктивні пневматичні відбійні молотки [1, с.10].

На сьогодні Донбас є не тільки найважливішим вугільним басейном в Україні, він став одним з передових вугільних басейнів світу, як видно, цьому сприяло декілька факторів, але найголовніше, на нашу думку, лише, коли процеси відбуваються на державному рівні, збільшуються асигнування на наукову сферу, можна досягнути бажаних результатів.

1. История технического развития угольной промышленности Донбасса. В 2-х т. / [глав. ред. А. Н. Щербань]. – К. : Наук. думка, 1969. – Т. 1. – 654 с.

2. David Morgan Rees. Wales (Historic industrial scenes) / D. Morgan Rees // British Library Cataloguing in Publication Data // Moorland Publishing Co Ltd, 9–11 Station Street, Ashbourne, Derbyshire, DE61DE, England, 1960. – 134 p.

3. Allen R. C. The standard of living in the Soviet Union, 1928–1940 // Univ. of British Columbia, Dept. of Economics. Discussion Paper № 97–18. August, 1997. – P. 47–48.

4. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917–1967 гг. Сборник документов за 50 лет. – М. : Политиздат, 1967. – Т. 3. 1941–1952 гг.

5. Бровар О. В. Політичні та соціально-економічні умови відбудови вугільної промисловості України під час Великої Вітчизняної війни та у перші повоєнні роки: труднощі та здобутки / О. В. Бровар, В. В. Зінченко // Історичні і політологічні дослідження : [зб. наук. праць / наук. ред. П. В. Доброва]. – Донецьк : Донецький національний університет, Історичний факультет, 2008. – Вип. 1–2 (37–38). – С. 106–111.